

De onderwijswet van 1879

Verz. Raymond Lambie

Jean-Marie Lermyte

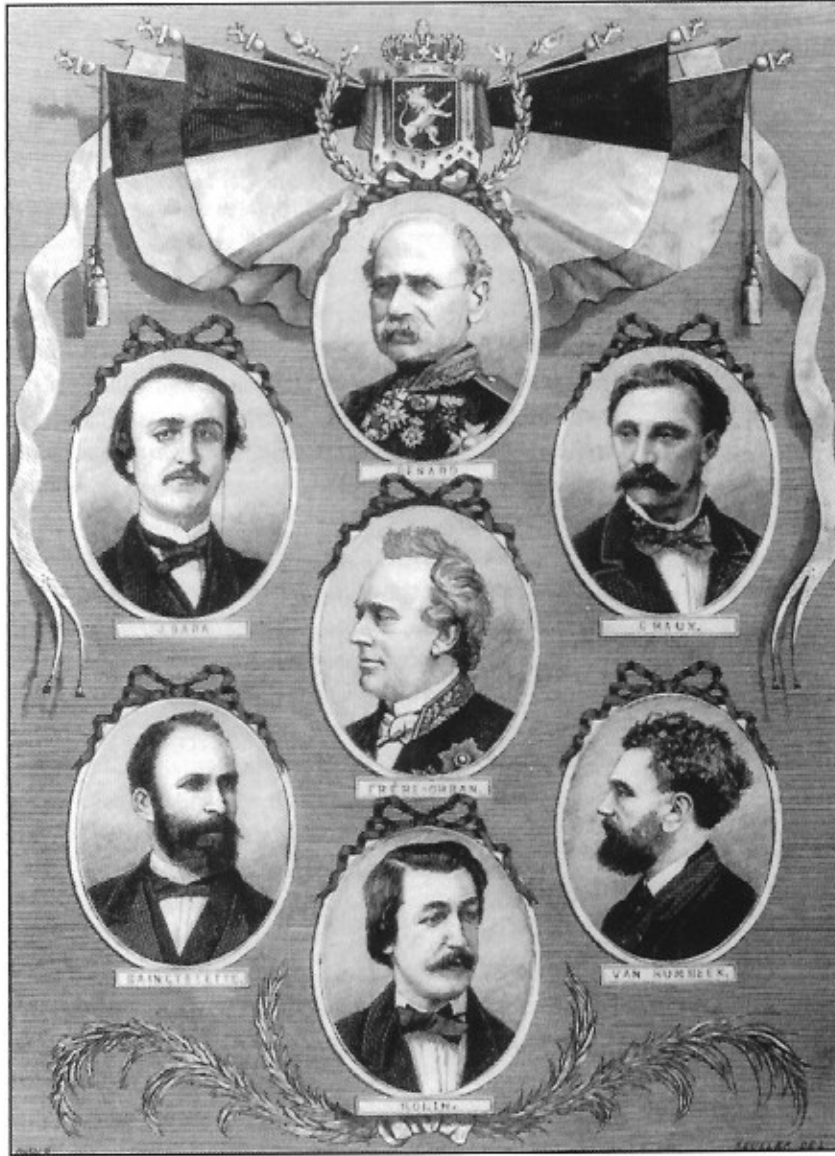
In 1878 kwam na acht jaar katholiek bewind een liberale regering onder de leiding van Walthère Frère-Orban aan de macht. Deze regering bleef vooral bekend omdat het de jaren van de eerste schoolstrijd waren. Voor het eerst was er een minister van openbaar onderwijs en wel in de persoon van de vrijmetselaar Pierre Van Humbeeck. De regering wilde de invloed van de geestelijkheid in de gemeentescholen tegengaan en diende daarop begin 1879 een wetsontwerp in. Het werd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers goedgekeurd met 67 stemmen tegen 60 en in de Senaat met 33 stemmen tegen 31. Koning Leopold II plaatste zijn handtekening op 1 juli 1879 en de wettekst verscheen in het Staatsblad van 10 juli daaropvolgend. Deze regering was de laatste homogene liberale regering uit de Belgische geschiedenis, al is de verklaring daarvoor grotendeels te zoeken in de invoering van het algemeen stemrecht, waardoor nagenoeg altijd coalitieregeringen moesten worden gevormd.

Volgend jaar is het 125 jaar geleden dat de tweede organieke wet op het lager onderwijs, met de schoolstrijd als gevolg, werd goedgekeurd. Wellicht zullen sommige heemkundigen daaraan een artikel wijden. Misschien kunnen ze door ons artikel fouten vermijden. We hebben

daarom een hele reeks publicaties doorgenomen die als onderwerp de geschiedenis van de gemeente of de geschiedenis van het onderwijs hebben en wijzen op daarin voorkomende fouten, op gegevens die niet helemaal correct zijn, op tendentieuze formuleringen... Het gaat om boeken en hier of daar een afzonderlijke brochure; artikels lieten we voor dit onderzoek achterwege. Omdat het zeker niet de bedoeling is om auteurs aan te vallen, houden we de citaten anoniem en geven we enkel de datum van de publicatie. We citeren uit 25 West-Vlaamse werken, want het grootste deel van de West-Vlaamse studies die we inzagen vallen om enkele redenen buiten beschouwing. Gelukkig is dat voor het grootste deel omdat de informatie over de wet van 1879 en de schoolstrijd objectief is. In een aantal gemeentegeschiedenissen wil men angstvallig al wat naar partijpolitiek zweemt, verzwijgen. Soms is er helemaal geen aandacht voor het onderwijs. Soms wordt het ontstaan van scholen in die periode vermeld, maar niet gerelateerd aan de onderwijswet of de schoolstrijd. Ook studies die de wet van 1879 wel vernoemen, maar niet op de inhoud ingaan, komen hier niet aan bod. In dit artikel gaat het enkel om de inhoud van de onderwijswet en zeker niet om alle aspecten van de schoolstrijd.¹

¹ Daarvoor verwijs ik naar mijn vroeger artikel in dit tijdschrift en naar mijn doctoraal proefschrift. J.-M. LERMYTE, Het hoogtepunt in het clerico-liberaal conflict: de schoolstrijd, in: *Ons Heem*, jg. 43, nr. 6, 1989, p. 194-202; IDEM, *Voor de ziel van het kind. De schoolstrijd in het klerikale arrondissement Roeselare, 1878-1887*, Brugge, Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, 1985, p. 291, met verdere bronnen- en literatuur-opgave. Voor een heel uitvoerige ontstaansgeschiedenis verwijzen we naar J. LORY, *Libéralisme et instruction primaire 1842-1879. Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique*, Leuven, 1979, 2 dl, p. LXXXI-839.

Maar laten we eerst de liberale partij in 1878 aan de macht komen. Over de verkiezingsuitslag is er al geen eensgezindheid: voor de ene een schitterende overwinning, voor de andere een nipte meerderheid. We citeren twee auteurs waarvan we met zekerheid weten dat ze katholiek zijn en vermoeden dat ze beiden ook dezelfde politieke gezindheid hebben. *In 1878 behaalden de liberalen opnieuw een schitterende overwinning* (1992). *Met een nipte meerderheid in de Kamers was het liberaal ministerie Orban [sic] aan het bewind geraakt* (1999).

De zeven ministers van de liberale regering van 1878 tot 1884 geleid door Walthère Frère-Orban. Bron: *Het Liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis*, p. 153.

1. Gemeentelijk onderwijs is geen staatsonderwijs

Een veel voorkomende fout i.v.m. de wet van 1879 is de verwarring tussen de termen gemeentelijk onderwijs en staats- of rijksonderwijs. *Het wetsontwerp bepaalt immers: elke gemeente moet minstens één officiële staatsschool bezitten. (...) Aldus wordt het neutraal staatsonderwijs gevestigd* (1983). *Elke gemeente zou voortaan één officiële staatsschool moeten hebben en men mocht niet langer een vrije school aanvaarden of subsidiëren* (1984).

In hoofdzaak kwam de tekst hierop neer: elke gemeente moest voortaan tenminste één rijksschool hebben. (1988). *Alle gemeenten van het land waren verplicht een officiële lagere (staats)school te bezitten (...)* (1989). *Die wet beperkte de lokale autonomie doordat het lager onderwijs voortaan onder de voogdij kwam van de staat, die overigens aan iedere gemeente de verplichting oplegde minstens één officiële staatsschool te bezitten* (1990). *Centraal in die wet stond, dat elke gemeente moest beschikken over een officiële rijksschool* (1995). In artikel 1, paragraaf 1 van de wet van 1879 stond: *In iedere gemeente des Rijks zal er ten minste één lagere school zijn, gevestigd in een behoorlijk lokaal.* Aan de basis van deze verwarring ligt vermoedelijk prof. dr. Th. Luykx die in zijn standaardwerk verkeerdelijk schreef: *elke gemeente moest ten minste één officiële staatsschool bezitten.*² Het was wel zo dat de nieuwe wet in vérgaande mate de autonomie van de gemeenten op onderwijsgebied beperkte, om boycot van het gemeentelijk onderwijs tegen te kunnen gaan. De term 'gemeenteschool' staat niet letterlijk in dit artikel. Wie denkt dat ook een vrije school onder de noemer 'ten minste één lagere school' viel, zit er helemaal naast. Vrije, in realiteit katholieke scholen, konden niet langer worden aangenomen. Aangenomen scholen waren vrije scholen die door de gemeente werden gesubsidieerd als ze aan bepaalde voorwaarden voldeden.

Omdat een van de nieuwe vereisten de neutraliteit van het onderwijs was, viel deze vorm van subsidie tijdens de schoolstrijd weg, doordat katholieke scholen uiteraard niet neutraal wensten te zijn.³

² Th. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, s.l., s.d., p. 170.

³ De wet voorzag dat geen nieuwe vrije scholen meer konden worden aangenomen en dat het de regering toekwam te oordelen of de adoptie verder kon worden gezet (artikel 48).

De wet van 1842 geeft aan de priesters te veel macht en moet verdwijnen. Liberale spotprent. Bron: *Spiegel Historiael*, jg. 10 nr. 4, p. 212.

2. Het godsdienstonderwijs in de gemeenteschool

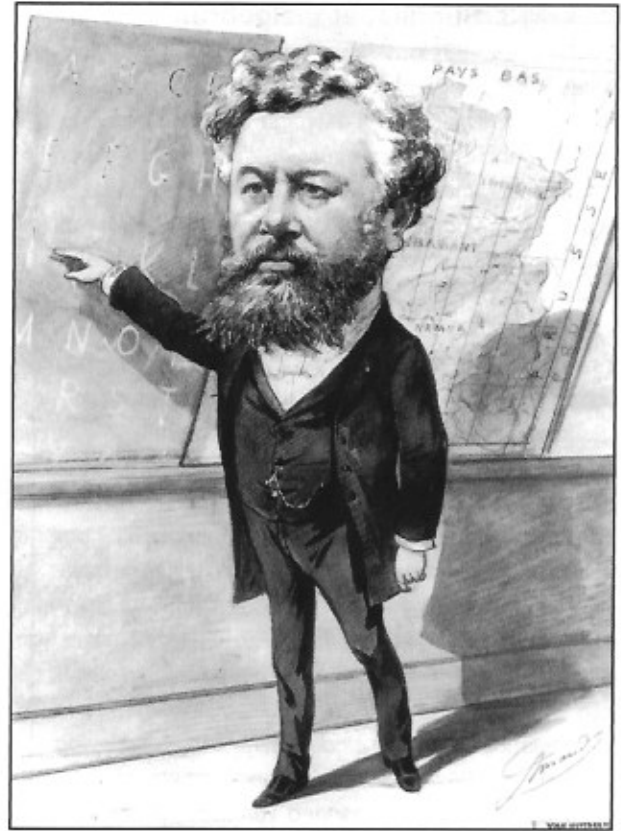
De kern van de wet, de inzet van de schoolstrijd, was artikel 4: *Het godsdienstonderwijs wordt overgelaten aan de zorgen der huisgezinnen en der bedienaars der verschillende eerediensten. In de school wordt een lokaal ter beschikking der bedienaars der eerediensten gesteld om er, hetzij vóór, hetzij na den schooltijd, het godsdienstonderwijs aan de schoolgaande kinderen hunnen belijdenis te geven.* Het volgende citaat komt niet overeen met de wettekst: *Het godsdienstonderwijs werd van het programma geschrapt en mocht alleen nog buiten de schoolmuren gegeven worden* (1990). Vermoedelijk zijn schoolmuren hier schoolmuren geworden. De liberale regering wilde de invloed van de Kerk op het onderwijs, en in het verlengde daarvan op de potentiële kiezer, ongedaan maken, maar omdat het vrij onderwijs nu eenmaal vrij was, kon de wet alleen betrekking hebben op het gemeentelijk onderwijs. In de volgende citaten wordt die restrictie verondersteld gekend door de lezer. *Ten gevolge van de nieuwe schoolwet van 1879, waardoor het godsdienstonderwijs uit het leerprogramma werd geschrapt – wat zeer grote beroering veroorzaakte en de schoolstrijd ontketende (...)* (1982). *In het verkiezingsjaar 1878 kwam er heel wat beweging in het vrij starre onderwijswereldje: de liberale parlementsoverwinning betekende de start voor wat bekend zou worden als de Eerste Schoolstrijdperiode. De afschaffing van het godsdienstonderwijs en het monopoliseren van de rijksnormaalscholen zetten de katholieke onderwijsgemeenschap op hun achterste poten* (2000).

Evenmin helemaal juist zijn beweringen als: (...) *en het godsdienstonderwijs in de "officiële" scholen werd afgeschaft* (1986) of: *De nieuwe schoolwet van 21 januari 1879 was een regelrechte oorlogsverklaring aan het katholiek*

onderwijs. De deuren van de officiële scholen bleven dicht voor de geestelijken. Het schoolprogramma bood geen ruimte meer voor enig godsdienstonderwijs (1997). In het tweede citaat is bovendien de afgeschreven datum die van het neerleggen van het wetsontwerp. In de wet stond, aan wiens zorg het godsdienstonderwijs werd toevertrouwd. De volgende bewering gaat dan weer een stap te ver door uitdrukkelijk te schrijven dat de onderwijzer geen godsdienstles mocht geven. *Het belangrijkste punt: het godsdienstonderwijs stond niet meer op het programma; de onderwijzer mocht geen godsdienstlessen meer geven; de ouders en de geestelijkheid mochten het wel doen, maar voor of na de gewone lesuren* (1980, geciteerd in 1996). We kunnen niet genoeg beklemtonen dat het de bisschoppen waren die de gemeenteonderwijzers verboden om godsdienstonderwijs te geven en dat de liberale overheid er alles aan deed opdat die dat wel zouden doen. Het is de clerus die wilde dat de gemeentescholen 'scholen zonder God' werden en het is de regering die wilde bewijzen 'dat er niets was veranderd' en dat dezelfde onderwijzers aan dezelfde leerlingen in dezelfde lokalen dezelfde vakken – buiten de lesuren zelfs godsdienstonderwijs – zouden verstrekken. *Maar de onweerswolken doken op met de verkiezing van een liberale regering en de uitvaardiging van de "Ongelukswet" in juli 1879. Pastoor XXX vermoedde het kwaad van die wetten [sic]: het geloof zou uit de officiële scholen worden gebannen, de kinderen zouden opgroeien buiten God en Zijn gebod, geen gebeden, geen catechismus, geen kruisbeeld; dat alles zou leiden tot zedenbederf en losbandigheid* (1990). Enkel vanuit de visie van de pastoor klopt de zin. Katholieke gemeentebesturen weigerden nog langer catechismussen aan te kopen of de supplementaire wedde voor godsdienstonderwijs uit te betalen aan de gemeenteonderwijzers. Ze moesten daar vaak door de overheid toe verplicht worden. Het kruisbeeld moest zeker blijven

hangen. Zo kwam er bijvoorbeeld een onderzoek van de overheid toen dat in het begin van de schoolstrijd in het West-Vlaamse Dadizele niet meer het geval bleek te zijn.⁴ Als er in de gemeenteschool geen godsdienstles meer gegeven werd, dan was dat volgens de liberalen uitsluitend op rekening van de clerus en haar epigonen te schrijven.

We willen nog enkele fouten aanhalen. Om te beginnen een grove. *In 1842 wilde de liberale schoolwetgeving overal een lagere school.* (1986). Al wie enigszins op de hoogte is van de onderwijswetgeving van de 19de eeuw weet dat de wet van 1842 een compromiswet was die werd goedgekeurd onder een unionistische regering.⁵ Een auteur citeert artikel 17 van de Belgische Grondwet van 1831 en besluit: *In principe waren er dus twee grondwettelijk evenwaardige schoolnetten in België: een openbaar en een confessioneel, of anders uitgedrukt: een neutraal staatsonderwijs en een vrij katholiek onderwijs* (1995). Er was op dat moment geen sprake van neutraal staatsonderwijs en 'twee grondwettelijk evenwaardige schoolnetten' is al even verkeerd. Minder erg is een onduidelijkheid in de datering of benaming. *Na buitengewoon heftige debatten in de Kamer werd de tweede onderwijswet goedgekeurd en verscheen ze in het Staatsblad van 1 juli 1879* (1978). *Onmiddellijk stemden zij [= de liberalen] de wet van 10 juli 1879 (...)* (s.d.). De wet werd op 1 juli ondertekend door de koning – en is dus de wet van 1 juli – en verscheen op 10 juli in het Staatsblad.

Karikatuur van de eerste minister van openbaar onderwijs Pierre Van Humbeeck. Bron: *Het Liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis*, p. 151.

De wet van 1879 maakte een einde aan het regime van de wet van 1842. De geestelijkheid had niet langer invloed op het gemeentelijk onderwijs. Volgens de liberale visie zegevierde de vrijheid. Bron: *Twintig eeuwen Vlaanderen*, deel III, p. 324.

⁴ Vijf brieven hierover in Rijksarchief Brugge – Provinciaal Bestuur 4^e Afdeling, dossier 596.

⁵ Dat betekent een regering waarin liberalen en katholieken zetelden, maar waarbij men nauwelijks het verschil tussen beiden kan maken: het ging om liberaal-katholieken en katholieke liberalen.

Soms wordt maar de helft van het verhaal neergeschreven. *Met de schoolstrijd kwam het gemeentelijk onderwijs zwaar in de problemen. Door de geestelijkheid werd op de gelovigen een morele druk uitgeoefend (...).* Deze zin is juist, maar de auteur verzwijgt de liberale druk. En het omgekeerde kwam in onze literatuur nog veel meer voor: uitvoerig stilstaan bij de liberale druk en aan de katholieke voorbijgaan. 1879 – *er bestaat een schoolstrijd. De wet van 21.01 bepaalt dat iedere gemeente een officiële school moet hebben, waar alleen onderwijzers les mogen geven. (...) Er moet een keuze gedaan worden. Ofwel salaris en pensioen, ofwel magertjes leven in de katholieke scholen* (s.d.). Dit citaat nemen we op om drie redenen. We zagen al dat de datum verkeerd is en uiteraard mochten er ook vrouwen onderwijzen, maar het gaat ons vooral om de laatste zinsnede. We vonden namelijk bij ons eigen onderzoek een paar voorbeelden van onderwijzers die er financieel op vooruitgingen toen ze de overstap naar het vrij onderwijs maakten. Toegegeven dat het uitzonderingen waren.⁸ Verder onderzoek op dit punt zou goed zijn. Strikt genomen is ook de volgende informatie niet honderd procent juist. *Iedere gemeente werd verplicht een officiële lagere school op te richten. Het gemeentebestuur moest de financiële lasten ervan dragen, doch de organisatie, het toezicht, benoemingen of afstellingen van de leerkrachten werden aan de gemeentelijke overheden onttrokken en berustten in de handen van het Ministerie* (1978). Het was inderdaad de regering die o.a. het aantal gemeentescholen, het aantal klassen en het aantal onderwijzers vastlegde, maar *na den gemeenteraad en de bestendige Deputatie te hebben gehoord* (artikel 1 en 2). Afzetting was een sanctie die slechts de minister van openbaar onderwijs kon nemen, alweer na consultatie van o.a. de gemeenteraad (artikel 9). Benoemingen (artikel 8) gebeurden door de gemeenteraad, maar als die weigerde (artikel 12) dan greep de schoolinspecteur of de minister (bij Ministerieel Besluit) in.

Volgens *La Patrouille* van 28 september 1884 ondertekent Leopold II de wet zoals regeringsleider Malou het wil. Bron: *België in de politieke karikatuur 1830-1980*, p. 66.

4. De onderwijswet van 1884

Na de verkiezing halfweg 1884 werd nog hetzelfde jaar de onderwijswet van 1879 vervangen. *Inmiddels hadden de liberalen, onder meer door hun radicaal neutrale onderwijspolitiek, de verkiezingen van 10 juni '84 met klank verloren* (1996). *De oorzaak van de [liberale] nederlaag wortelde voor een belangrijk deel in de sectaire schoolpolitiek van de Liberalen* (1989). Deze citaten moeten in de juiste context geplaatst worden. Van de 69 mandaten waarvoor op 10 juni 1884 Kamerverkiezingen plaatsvonden, waren er 29 in handen van liberalen. Van die 29 gingen er maar liefst 27 verloren. Inderdaad een bijzonder zware nederlaag, maar was de oorzaak wel de onderwijspolitiek? Niet de neutraliteit van het gemeentelijk onderwijs, want dan moest de liberale regering al ten laatste in 1882 zijn gevallen: in de helft van het land waren er parlementaire verkiezingen in 1880 geweest en in de andere helft in 1882. Wel kunnen de hoge uitgaven voor het gemeentelijk onderwijs gespeeld hebben, zeker

⁸ J.-M. LERMYTE, *o.c.*, p. 234.

Neutrale scholen zijn nefast want volgens *Le Tirailleur* van 13 september 1891 zetten ze hun leerlingen op weg naar het socialisme. Bron: *België in de politieke karikatuur 1830-1980*, p. 67.

als ze gekoppeld worden aan het aantal leerlingen. Maar wie alleen de onderwijspolitiek in zijn onderzoek betreft, gaat aan de hoofdoorzaak voorbij: de verdeeldheid onder de liberalen, meer bepaald het meningsverschil, ruzie zelfs, tussen doctrinair en radicalen i.v.m. de uitbreiding van het stemrecht.⁹

Volgens het nieuwe artikel 4 mochten de gemeenteraden weer de godsdienst op het verplichte schoolprogramma plaatsen, maar konden ouders hun kinderen daarvan dispensereren, en moest de gemeente mits het vereiste aantal handtekeningen verzameld werd een speciale – lees neutrale klas – oprichten voor leerlingen waarvan de ouders geen godsdienstige – lees katholieke – opvoeding wilden. Dat is toch wat anders dan: *Een wet uit 1884 bracht een ommekeer teweeg in de toestand van de katholieke scholen. Het godsdienstonderwijs werd weer verplicht gemaakt* (1995). Bovendien had de wet niets te maken met 'de katholieke scholen', waar het godsdienstonderwijs vanzelfsprekend nooit van het programma was verdwenen! *De verkiezingen van 1884 liepen voor de liberalen slecht af. Er kwam een einde aan de schoolstrijd* (1996). Dat is de katholieke interpretatie. In de ogen van de radicale liberalen ontstond er juist door de wet van 1884 een schoolstrijd, want de katholieke gemeentebesturen schafden tal van gemeentescholen af. Alleen al de titel van een uitgave van het Julius Vuylsteke-Fonds van 1908 spreekt voor zich: *De schoolverwoesting in België (1884-1908)*, anoniem gepubliceerd, maar van de hand van A. Sluys.

Jean-Marie Lermyte
Kortrijksestraat 323
8870 Izegem

⁹ J.-M. LERMYTE, *o.c.*, p. 235.